Els Inguanez de Malta, provinents dels Guanech o Desguanech catalans

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 09-09-2019

Entre els nombrossíssims cognoms catalans que ja tenim catalogats a l'illa de Malta, ara hi hem d'incloure el d'«Inguanez», que no és res més que l'adaptació a la llengua maltesa del cognom català Guanech o Desguanech.

En Pere Alzina és un biòleg que ha dedicat una part important del seu temps a parlar sobre la influència de la llengua catalana als noms dels ocells maltesos[1]. A més a més, fa uns anys que va eixamplar encara el seu estudi dels ocells amb una nova recerca, presentada en forma de ponència al 15è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica, d'Arenys de Munt, al novembre del 2015. Duia per títol «Els cognoms catalans a la Malta actual» i posava encara més a palès que la presència catalana a l'illa ha perdurat fins avui dia a través dels cognoms de molts maltesos, com és ara Abela, Vella, Callús, Cardona, La Porta, Cassola, Bonet, Barberà, Tortell, Dalmàs, Rull, Soler, Saura, Montfort, Nowell, entre tants i tants d'altres[2], sense que els mateixos maltesos en siguin ni tan sols conscients, com és el cas que jo mateix he donat a conèixer de la nissaga Grech, de nom indubtablement català[3]. Segons l'Alzina, que ha analitzat un total de 939 cognoms, mentre «un 15% dels cognoms actuals a Malta tenen un origen català» cert i provat, d'altra banda, «gairebé un 30% dels cognoms que té la gent maltesa actual –ara– tenen un origen segur o probable» català[4]. I jo penso que encara es queda curt.

Perquè, a més a més, i com remarca l'Stanley Fiorini, una altra via per descobrir els cognoms «d'origen català és el prefix in- / im- enganxat al nom o cognom, derivat de l'article personal catalano-occità En (masculí) i Na (femení). Així, a la nostra documentació hom troba Ingallines ([5]. En alguns d'ells, com Indalmau, Ingraw, Imblay o, fins i tot, Incardona, que esmenta a part, el cognom català és fàcilment visible i identificable, però en d'altres casos, com el d'Inguanes (que trobem també sota les velles formes d'Eguanez, Unguanez o Denguanez)[6], cal saber que el cognom català era Desguanechs[7] o Guanechs[8] abans que s'adaptés a la fonètica maltesa i restés quasi irreconeixible als nostres ulls i a les nostres orelles.

Ens ho objectivava ja al 1780 amb totes les lletres En Gian Francesco Abela al seu imprescindible llibre Malta Illustrata, car, en parlar dels «Inguanes», subscrivia: «Aquest cognom es troba escrit Desguanechs en un privilegi donat pel Rei Alfons a l'any 1442, per bé que en d'altres escriptures posi Inguanes o Desguanez»[9]. Com ens assegura En Marcel Dingli-Attard, «abans que s'establís a Malta, havia estat una nissaga noble i poderosa a la província de Catalunya, on se sap que els seus membres havien tingut alts càrrecs i havien posseït el feu d'Ortigós»[10], al Penedès. La primera edició de l'estudi de l'Abela, que es publicaria al 1674, si bé amb el nom divers de Della Descrittione di Malta, també ho corrobora diligentment: «La seva descendència i l'origen és a Catalunya, del lloc del Penedès, on la nissaga dels seus avantpassats posseeix un feu anomenat Ortigós, del qual es llegeix haver-ne disposat l'Antoni Desguanechs al seu testament o codicil, fet a l'any 1457»[11]. Avui dia ho ha tornat ha evidenciar En Geoffrey Hull, pel qual el congom «Desguanes fou una alteració maltesa del noble cognom català Dels Guanechs, també registrat a la Tarragona medieval i el seu districte com a Des Guanechs, De Guanecs i Des Guanec»[12]. I, per donar-los sentit i vincular-los encara més a Catalunya, afegeix que «Sant Miquel dels Guanecs és una capella a Banyeres del Penedès, situada terra endins a mig camí entre Barcelona i Tarragona»[13]. I tot seguit rubrica que va ser, precisament, durant el període de la dominació catalana de Malta, que el cognom «Desguanes va evolucionar a Inguanez»[14].

El rastre més antic que he pogut trobar d'un membre d'aquesta família catalana apareix a la Crònica d'En Ramon Muntaner, que ens descriu com ell mateix, en tornant de Gerba, i després de fer escala a Tràpena, va arribar a Salou, on l'arquebisbe de Tarragona, En Pere de Rocabertí, els va proporcionar les bèsties que els calia i «féu-nos donar per posada l'alberg d'En Guanecs»[15]. Una altra referència encara al segle XIII és la del tarragoní Guillem de Guanecs, a qui, el 1r d'octubre del 1293, el notari de Barcelona Jaume de Malví inverteix 25 lliures en mercaderies a la seva nau, destinades a Xipre i Armènia[16]. Malgrat que no pugui confirmar que es tracta d'individus de la mateixa família que després trobarem a La Bisbal del Penedès, els anomeno aquí perquè quedi constància, almenys, que el nom amb què és designada ja es troba a les nostres terres pel cap baix des del segle XIII. Amb tot, l'espai on es mouen –Salou, Tarragona, La Bisbal, Vilafranca– és tan proper i reduït que, a despit de no tenir documentats els vincles de consanguinitat i de parentiu, tot fa suposar que hi havien de ser, com en el cas dels Desguanech que veiem ja al segle XIV. Aquí, al 1363, Na Blanca Desguanecs, filla del cavaller Galceran Desguanecs, «reivindicava l'herència del seu pare com a filla única i hereva, herència ocupada pel seu oncle Berenguer Desguanecs»[17]. Na Blanca i En Galceran Desguanecs són els parents directes dels Desguanecs maltesos, perquè un dels béns que reclamava Na Blanca era, precisament, «la quadra d'Ortigues (o Ortigós)»[18] a La Bisbal del Penedès. Llavors, com que el seu oncle Berenguer era el fill del penedesenc Guerau de Guanechs,[19] aquest, molt probablement seria el pare del futur governador de Malta d'idèntic nom. Quan al 7 de setembre del 1393 ens apareix un altre Guerau de Guanec, patró de galera, comprant una esclava sarraïna a Barcelona[20], ara podríem ser davant el Guerau de Guanecs que poc després esdevindria governador de Malta, per tal com, segons En Dingli-Attard, el primer membre d'aquesta noble família instal·lat a Malta va ser En Guerau o Gerard [Angeraldo, escriu ell] Desguanechs[21], i atès que tots dos coincideixen en el temps, l'espai i l'ofici de navegant.

L'Ortigós, al Baix Penedès

També, per aquest erudit maltès, «el nom sembla que originàriament es pronuncià Desguanecks, car a l'any 1400 hom l'escriu així en parlar d'Angerald Desguaneks d'Ortigós, a Catalunya, enviat pel seu sobirà a governar les illes de Malta i Gozzo. Vingué acompanyat amb seu fill Antoni, qui, subsegüentment, esdevingué el marit d'Impèria Gatto»[22]. I prossegueix: «L'Angerald tingué l'ofici de Governador de Malta i Gozzo durant tres anys, quan, havent solucionat els assumptes de les dues illes, i transmès la governació al seu amic Francesco Gatto, al 16 d'octubre del 1403, a les vigílies de marxar cap a Espanya, fou atacat per una malaltia sobtada, amb fatal desenllaç». Tot i amb això, «abans de morir, l'Angerald confià al seu amic Francesco Gatto la custòdia del seu únic fill, el jove Antoni»[23]. Aquest, un cop ja orfe, «s'establí a Malta i mullerà l'única filla del seu preceptor, Impèria Gatto, que aportà en dot una casa a la ciutat de Notabile, o Ciutat Vella, amb diversos feus i altres propietats»[24]. D'acord novament amb l'Abela, que s'oblida del seu pare, que també s'havia establert a l'illa, com hem vist, del 1400 al 1403, aquest Antoni Desguanechs «és el Baró més antic de la família a Malta, el qual trobem que s'esmenta a les escriptures públiques. Fou de l'estat dels Militars, i escollit Capità de la nostra Ciutat al 1428»[25]. Per En Dingli-Attard, «l'Antoni Inguanes acompanyà el rei Alfons d'Aragó i Sicília, com a vassall seu, a les guerres, i fou, després del Setge de Barbaria, assenyalat governador despòtic de les illes de Malta i Gozzo, en tant que successor del seu sogre Francesco Gatto. Durant el regnat d'Alfons, l'Antoni Desguanecks continuà en el seu alt favor, i foren molts els honors i privilegis que li atorgaren, a ell i als seus descendents»[26]. I com a dada històrica anecdòtica, En Dingli-Attard rubrica: «A l'any 1432, el rei Alfons visità Malta, a la seva tornada triomfal de Barbaria, on l'Antoni l'havia acompanyat com al seu fidel vassall; i durant la seva estada a l'illa fou l'hoste d'En Francesco Gatto i de l'Antoni Desguanecks a la seva casa familiar de Notabile, que encara és avui [al 1888, que es publicava la primera edició del llibre] en possessió dels seus descendents»[27]. Per acabar l'Abela ens confirma que l'Antoni va tenir diversos fills amb la seva esposa Impèria: En Jofré (Gofredo), En Guillem, En Guerau (Angaraldo), «Don Lanza, que fou ardiaca de la nostra Catedral», i En Francesc[28], que van viure tots ells a la

segona meitat del segle XV. Havia de ser, per tant, un d'aquests primers Desguanechs, que encara conservarien les devocions religioses del seu pare i de la branca familiar catalana, que fundarien a Malta una capella dedicada a la Mare de Déu de Montserrat. Ho subratlla el Pare Albareda, en relatar que, «a la darreria del segle XV, la família Desguanechs de Vilafranca del Penedès, emigrada de poc a l'illa de Malta, erigí una capella de Montserrat a la catedral de Medina, antiga capital de l'illa»[29], de la qual avui només en resta el record[30]. És a dir, que els Guanechs o Desguanechs es van establir a Malta al 1400 i aquí va arrelar la família i van ser senyors, ultra cases i botigues múltiples, de nombrosos feus i propietats, com Chimisa, Deyr el Binet, Budac, Bucane, el Mugiarro, Ghariexem i Saccaja[31]. Conformement, i amb la mateixa potència, el seu nom es va estendre i popularitzar, tot prenent la forma autòctona Inguanes, que ha sobreviscut fins avui.

Casa dels Inguanez o Desguanechs, a Medina

Així, doncs, Inguanes i tots aquests altres cognoms, amb l'article personal català ja incrustat, no són recollits per l'Alzina –o, si més no, no els ha fet públics–, per la qual cosa jo deia que calia ampliar el percentatge de la influència catalana sobre la cognomínia maltesa. O com ho reconeix En Fiorini, si bé en un altre estudi, amb el qual intenta evidenciar les relacions catalano-malteses de la Baixa Edat Mitjana: «D'interès particular per tal d'establir aquestes connexions són un seguit de noms –al mateix temps noms de pila i cognoms– que porten el prefix in o im. Aquesta formació d'origen català, que equival semànticament [en castellà] a señor, don, etc., i que és força comuna a la documentació maltesa del segle XV i de principis del XVI, porta a engrossir considerablement la llista dels antropònims catalans»[32].

Doncs, bé: incloguem tots aquests cognoms a la llista ja prou llarga que en tenim. Sí. I continuem estudiant i aprofundint el repoblament dels catalans a Malta i els múltiples, polièdrics i fascinants rastres humans, culturals i lingüístics que ens hi van deixar.

Jordi Bilbeny

Notes bibliogràfiques:
[1] PERE ALZINA, «La influència de la llengua catalana en els noms d'ocell maltesos», Psicolabis, 3 de juny del 2011, https://elmeupsicolabis.blogspot.com/2011/06/la-influencia-de-la-llengua-catalana-en.html; «La influència del català en el maltès», Sobirania i Justícia, núm. 20, 14 d'octubre del 2011, http://www.sij.cat/article.php?id=270; «La influència de la llengua catalana en els noms d'ocell maltesos: apunts preliminars», Terminàlia, núm. 4, desembre 2011, p. 19-24; «La influència de la llengua catalana en els noms d'ocell maltesos», L'Abellerol, núm. 44, primavera 2012, p. 4-6; «Descobrint la influència catalana a Malta», TERRITORI.CAT, 4 (2011), p. 83-89; «La influència de la llengua catalana en els noms d'ocell maltesos: apunts preliminars», Terminàlia, núm. 4, desembre 2011, p. 19-24; «La influència del català en el maltès», Racó Català, 2 de juny del 2012, https://www.racocatala.cat/forums/fil/160668/influencia-del-catala-maltes. Vg. REDACCIÓ, «L'estornell maltès també és català», Ecodiari, 14 de juny del 2011; JOAN CALSAPEU, «Els ocells catalans de Malta», Ucronies, 19 de juny del 2011, joancalsapeu.wordpress.com; ENRIC I. CANELA, «El maltès influenciat pel català», 20 juny del 2011, www.enriccanela.cat; TERRASUBARCTICA, «Catalan Words in Maltese Birds», Battle for birds in Malta, Abril 7, 2013, https://battleforbirds.wordpress.com/2013/04/07/catalan-words-in-maltese-birds/; MARTÍ CRESPO, «Les sorprenents empremtes de cinc segles d'influència catalana a Malta», Vilaweb, 27 de febrer del 2016; FERRAN SALA CASASAMPERE, «Cinc segles d'influència catalana a Malta – Expansió catalana al Mediterrani», ferransalacasasampere.blogspot.com, 20 de març del 2016; MARC PONS, «La raíz catalana de Malta», ElNacional.cat, 19 de febrer del 2017.

[2] PERE ALZINA, «Els cognoms catalans a la Malta actual»; https://www.inh.cat/arxiu/vid/15e-Simposi-sobre-la-Descoberta-Catalana-d'America/Pere-Alzina-Els-cognoms-catalans-a-la-Malta-actual.

[3] Vg. JORDI BILBENY, «Els "Grech" de Malta i els "Grech" catalans», web de l'Institut Nova Història, 21 de març del 2019; https://www.inh.cat/articles/Els-Grech-de-Malta-i-els-Grech-catalans.

[4] PERE ALZINA, «Els cognoms catalans a la Malta actual»; ob. cit.

[5] STANLEY FIORINI, «Spanish Influence in Late Medieval Malta», Proceedings of History Week 2013; editat per Joan Abela, Emanuel Buttigieg i Carmel Vassallo; The Malta Historical Society, Malta, 2013, p. 12.

[6] Cf. MARIO CASSAR, The Surnames of the Maltese Islands. An Etymological Dictionary; Book Distributors, Ltd., Malta, 2003, p. 205.

[7] Vg. MARCEL DINGLI-ATTARD, The Family of Inguanez; Interprint Limited, 2a edició, Malta, 1979, p. 17.

[8] Vg. ANTONI RUBIÓ Y LLUCH, Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-Eval; Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, MCMXXI, volum II, p. 302, nota 1.

[9] GIANFRANCESCO ABELA, Malta Illustrata, Ovvero Descrizione di Malta Isola del mare Siciliano e Adriatico, con le sue antichità, ed altre notizie, divisa in quatro libri; Stamperia del Palazzo di S.A.S.; Malta, MDCCLXXX, Llibre Tercer i Quart, p. 435.

[10] M. DINGLI-ATTARD, ob. cit., p. 17.

[11] GIO[VAN] FRANCESCO ABELA, Della Descrittione di Malta, Isola nel Mare Siciliano, con le Sue Antichita ed Altre Notitie; Paolo Bonacota, Malta, MDCXLVII, Llibre Quart, p. 492.

[12] GEOFFREY HULL, «The Oldest Maltese Surnames: A Window on Sicily's Medieval History», Sicily and the Mediterranean. Migration, Exchange, Reinvention; editat per Claudia Karagoz i Giovanna Summerfield, Palgrave Macmillan, Nova York, 2015, p. 96.

[13] Ídem.

[14] Ídem.

[15] RAMON MUNTANER, «Crònica», dins Les Quatre Grans Cròniques, de Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere III, revisió del text, pròleg i notes de Ferran Soldevila, Biblioteca Perenne-26, Editorial Selecta, segona edició,

Barcelona, 1983, cap. CCLXIX, p. 908.

[16] Cf. CATHERINE OTTEN-FROUX, «Chypre, un des centres du commerce catalan en Orient», Els catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana; coordinat per M. Teresa Ferrer i Mallol, Jornades Científiques-11, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2003, p. 133.

[17] MARIA TERESA FERRER i MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet i altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina», C. BATLLE i GALLART, M. T. FERRER i MALLOL, M. C. MAÑÉ i MAS, J. MUTGÉ i VIVES, S. RIERA i VIADER, M. ROVIRA i SOLÀ, El "Llibre del Consell" de la Ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals; Consell Superior d'Investigacions Científiques – Institució Milà i Fontanals – Departament d'Estudis Medievals, Barcelona, 2007, p. 205.

[18] Ídem.

[19] Cf. A. RUBIÓ Y LLUCH, ob. cit., vol. II, p. 302, nota 1.

[20] Cf. JOSEP HERNANDO, Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs. De l'esclavitud a la llibertat (s. XIV); Consell Superior d'Investigacions Científiques – Institució Milà i Fontanals – Departament d'Estudis Medievals, Barcelona, 2003, doc. 593, p. 520.

[21] M. DINGLI-ATTARD, ob. cit., p. 17.

[22] Ídem.

[23] Ídem.

[24] Ídem.

[25] G. ABELA, Malta Illustrata; ob. cit., p. 435.

[26] M. DINGLI-ATTARD, ob. cit., p. 17-18.

[27] Ídem, p. 18.

[28] G. ABELA, Malta Illustrata; ob. cit., p. 436.

[29] ANSELM M. ALABAREDA, Història de Montserrat; Club de Butxaca-58, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, primera reimpressió, Barcelona, 1997, p. 262.

[30] Vg. MAURO INGUANEZ, Capelle Dedicate alla Madonna di Monserrato nell'Isola di Malta; Monestir de Montserrat, M CM XXVIII, p. 4 i foto II.

[31] Cf. G. ABELA, Malta Illustrata; ob. cit., p. 436.

[32] STANLEY FIORINI, «Relaciones catalano-maltesas en la Baja Edad Media. Una aproximación a partir de los archivos malteses», Actas del Primer Coloquio Internacional Hispano-Maltés de Historia; Dirección General de Relaciones Culturales y Científicas. Secretaría de Estado para la Cooperación Internacional y para Iberoamérica. Ministerio de Asuntos Exteriores; Madrid, 1991, p. 14.